

УДК 347.65/68

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.3.24>

Марченко Олеся Володимирівна,

доктор юридичних наук,

професор кафедри цивільного, трудового та господарського права

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0000-0002-3265-3597

Негіна Влада Русланівна,

студентка III курсу юридичного факультету

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0000-0002-2293-423X

ПРОБЛЕМАТИКА ВСТУПУ В СПАДЩИНУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ОСОБАМИ, ЩО ВИЇХАЛИ ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ

THE PROBLEM OF ACCESSING THE INHERITANCE DURING MARITAL STATE BY PERSONS WHO LEFT ABROAD OF UKRAINE

Стаття присвячена проблематиці вступу в спадщину під час воєнного стану особами, що виїхали за межі України.

Автори статті аналізують ряд нормативно-правових актів: Постанову Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року №164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»; Постанову Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року №719 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану»; Постанову Кабінету Міністрів України від 09 травня 2023 року № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану»; Книгу Шість «Спадкове право» Цивільного кодексу України; Закон України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 року № 3426-XII; Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 року №142/5/310 «Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України»; Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України»; Постанову Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 719 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану»; Постанову Кабінету Міністрів України від 09 травня 2023 року № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану».

Розглянута судовою практикою з розгляду питання вступу у спадщину під час воєнного стану, а саме строки вступу у спадщину. Судова практика зазначена у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у судовій справі №676/47/21 від 25 січня 2023 року та у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у судовій справі № 607/13549/21 від 13 квітня 2023 року.

Ключові слова: спадкування, воєнний стан, прийняття спадщини, нотаріальні дії, постанова.

The article is devoted to the issue of inheritance during martial law by persons who left Ukraine.

The authors of the article analyze a number of normative and legal acts: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 28, 2022 No. 164 «Some issues of notary in the conditions of martial law»; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 24, 2022 No. 719 «On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regarding Notary and State Registration in Martial Law»; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 9, 2023 No. 469 «On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regarding Notary, State Registration and Functioning of State Electronic Information Resources in Martial Law»; Book Six «Inheritance Law» of the Civil Code of Ukraine; Law of Ukraine «On Notaries» dated September 2, 1993 No. 3426-XII; Order of the Ministry of Justice of Ukraine and the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine dated December 27, 2004 No. 142/5/310 «On approval of the Regulation on the procedure for notarial acts in diplomatic missions and consular institutions of Ukraine»; Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated February 22, 2012 No. 296/5 «On Approval of the Procedure for Performing Notarial Acts by Notaries of Ukraine»; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 24, 2022 No. 719 «On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regarding Notary and State Registration in Martial Law»; Resolution of the

Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 9, 2023 No. 469 «On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regarding Notary, State Registration and Functioning of State Electronic Information Resources in Martial Law».

Jurisprudence on the issue of inheritance during martial law, namely the terms of inheritance, is considered. Judicial practice is specified in the Supreme Court's resolution of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation in court case No. 676/47/21 of January 25, 2023 and in the resolution of the Supreme Court of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation in court case No. 607/13549/21 dated April 13, 2023.

Key words: *inheritance, martial law, acceptance of inheritance, notarial actions, decree.*

Постановка проблеми. Розпочата 24 лютого 2022 року повномасштабна війна рф проти України, вплинула не лише на життя пересічних громадян, а й на усі сфери суспільних відносин, у тому числі на спадкові. Війна спровокувала появу біженців серед громадян України. Мільйони українців покинули країну задля порятунку власного життя. Війна внесла корективи в питання спадкового права. Перебуваючи за межами України, громадяни зіштовхнулися з труднощами оформлення спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стосовно вступу в спадщину під час воєнного стану особами, що виїхали за межі України, не виступало предметом окремих наукових досліджень в межах сучасної вітчизняної цивілістики. Вітчизняними науковцями окремо не вивчалося питання спадкування особами, які під час воєнного стану перебувають за межами України. Серед українських дослідників є наукові роботи, пов'язані з загальним висвітленням проблематики спадкового права в умовах війни Голубенко І., Грачова О., Маслово М. [1], Кухарев О. [3].

Мета статті (постановка завдання) – виявлення проблем вступу в спадщину під час воєнного стану особами, що виїхали за межі України.

Виклад основного матеріалу. У Цивільному кодексі України виокремлено книгу шість під назвою «Спадкове право», в якій зазначаються норми Кодексу, регулюючі питання спадщини. У статті 1216 ЦК України розкривається поняття «спадкування», як «перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)» [11]. Щоб стати спадкоємцем, особа повинна прийняти спадщину в порядку установами чинним законодавством.

У статті 1217 ЦК України вказується, що спадкування здійснюється за заповітом та за законом [11]. Відповідно до статті 1222 ЦК України спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини [11]. Відповідно до частини 1 статті 1219 ЦК України спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її помер-

лою, а у частині цієї ж статті зазначається, що часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою [11]. Згідно зі статтею 1221 ЦК України місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимоги кредиторів. На підставі отриманої першої заяви нотаріус заводить спадкову справу, яка підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [11].

Оскільки повномасштабна війна спровокувала появу біженців, то з їх появою виникли певні труднощі з місцем відкриття спадщини. Мільйони українців, які опинилися за межами України, зіштовхнулися з цією проблемою. У частині 1 статті 1269 ЦК України вказано, що спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини [11]. Також частинами 1 та 2 статті 1270 ЦК України встановлюються строки для прийняття спадщини, а саме строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття [11]. Тобто на прийняття спадщини впливають строки. Як зазначається у частині 1 статті 1272 ЦК України, якщо спадкоємець протягом строку не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. Якщо у спадкоємця наявна поважна причина, через яку він пропустив строки на подання заяви про прийняття спадщини, то згідно з частиною 3 статті 1272 ЦК України такий спадкоємець звертається з позовом до суду, який встановить додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини [11]. В цьому випадку спадкоємець повинен подати до суду

докази на підтвердження поважної причини пропуску строків. До поважних причин належить, наприклад, тривала хвороба спадкоємця або перебування на строковій службі в лавах Збройних Сил України. Суд оцінює поважність причини та чи стала ця причина перешкодою для звернення до нотаріусу. Якщо спадкоємець був необізнаний про смерть спадкоємця та пропустив строки, то це не вважається поважною причиною пропуску строків.

Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 28 лютого 2022 року №164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», в якій першочергово у пункті 3 зазначалося, що «на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється» [2].

24 червня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв додаткову постанову, яка внесла зміни до пункту 3 попередньої постанови № 164 Кабінету Міністрів України, стосовно строків оформлення спадщини під час воєнного стану. У постанові Кабінету Міністрів України № 719 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» вказано, що «перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини» [9]. Тобто, зазначені постанови Кабінету Міністрів України продовжили строк прийняття спадщини ще на чотири місяці до основних шести місяців, встановлених за загальним правилом статтею 1270 ЦК України [11].

Постанова Кабінету Міністрів України № 164 вступила в силу 06 березня 2022 року [2], а постанова Кабінету Міністрів України № 719 – 29 червня 2022 року [9]. Перебіги у часі спровокували питання обчислення строків в період з 6 березня 2022 року по 28 червня 2022 року. Для кожної конкретної спадкової справи, відкритої до початку воєнного стану, обрахунок виглядає наступним чином: якщо шестимісячний строк не сплинув до 06 березня 2022 року, то він автоматично продовжується на чотири місяці, що в сумі становить десять місяців. Але якщо цей строк сплинув вже під час дії воєнного стану та до 6 березня 2022 року, то діє загальне правило обчислення строків, зазначене статтею 1270 ЦК України, за якою строк прийняття спадщини або відмови від неї становить шість місяців.

Але на думку Верховного Суду зазначені постанови суперечать нормам Цивільного кодексу України, а саме статтям 1270 та 1272 ЦК України. Відповідно до частини 4 статті 4 ЦК України, якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону [11]. 25 січня 2023 року у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі №676/47/21 надана оцінка вищезазначеним постановам [4].

Свою позицію судова колегія обґрунтовує наступним чином: «Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу. Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України (частина 2 статті 4 ЦК України).

Актами цивільного законодавства України є також постанови Кабінету Міністрів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону (частина 4 статті 4 ЦК України) [11].

У статті 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, ЦК України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням ЦК України та інших законів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення ЦК або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного зако-

нодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена (відповідно до постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 листопада 2019 року в справі № 490/7071/16-ц).

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття (стаття 1270 ЦК України).

Якщо спадкоємець протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини (стаття 1272 ЦК України).

Законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України, не передбачає допустимості існування такої конструкції як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини. Пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню».

Звертаючись до судової практики, можна дійти висновку, що перебування спадкоємця за межами України не вважається поважною причиною. 13 квітня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в рамках справи № 607/13549/21, виніс постанову. У вказаній справі досліджувалося питання щодо перебування спадкоємця за межами країни, що не є поважними причинами пропуску строку для подання заяви про прийняття

спадщини [5]. Згідно з частиною 3 статті 1272 ЦК України за позовом спадкоємця, який пропустив строк на прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання заяви про прийняття спадщини. Відповідно до цієї норми поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини є ті, які пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій. Звернувшись до суду з позовом про визначення додаткового строку для прийняття спадщини, позивач зобов'язаний повідомити суду поважні причини, пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами, які перешкодили йому звернутися до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини у встановлений законом строк, а також надати докази на підтвердження своїх доводів та вимог [11]. Частина 3 статті 1272 ЦК України може застосовуватись, якщо: 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви; 2) ці обставини визнані судом поважними [11]. Вирішуючи питання поважності причин пропусчення шестимісячного строку, визначеного статтею 1270 ЦК України для прийняття спадщини, суд повинен враховувати, що такі причини визначаються у кожному конкретному випадку, з огляду на обставини кожної справи. З урахуванням наведеного, якщо спадкоємець пропустив шестимісячний строк для подання заяви про прийняття спадщини з поважних причин, закон гарантує йому право на звернення до суду з позовом про визначення додаткового строку на подання такої заяви. Суд не може визнати поважними такі причини пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, як юридична необізнаність позивача щодо строку та порядку прийняття спадщини, необізнаність особи про наявність спадкового майна, похилий вік, непрацездатність, встановлення судом факту, що має юридичне значення для прийняття спадщини (наприклад, встановлення факту проживання однією сім'єю), невизначеність між спадкоємцями хто буде приймати спадщину, відсутність коштів для проїзду до місця відкриття спадщини, несприятливі погодні умови. Якщо у спадкоємця не було перешкод для подання заяви, він не скористався правом на прийняття спадщини, то немає правових підстав для визначення додаткового строку для прийняття спадщини [11].

Громадяни України, які вимушено покинули територію України через повномасштабну війну, мають право на реалізацію власних прав у питаннях спадкування, дотримуючись певного порядку. У частині 6 статті 1 Закону України

«Про нотаріат» від 02 вересня 1993 року зазначається, що вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України [6]. Відповідно до пунктів 1 та 3, частини 1 статті 38 Закону України «Про нотаріат» консульські установи України посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо), видають свідоцтва про право на спадщину. Для осіб, які перебувають за межами України, існує спеціальний механізм подання заяви про прийняття спадщини [6]. Наказом Міністерства закордонних справ України та Міністерством юстиції України № 142/5/310 від 27 грудня 2004 року «Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України» регулюється вчинення нотаріальних дій в закордонних дипломатичних установах України. Консул або уповноважений секретар із консульських питань після звернення громадянина України, засвідчує справжність підпису на заяві про прийняття спадщини, проставляє на заяві свій підпис та гербову печатку, після чого спадкоємець повинен направити заяву в Україну засобами міжнародного поштового зв'язку. Громадянину України немає необхідності виїжджати з країни місця проживання до України, щоб прийняти спадщину [6].

09 травня 2023 року Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану» [10]. Відповідно до цієї Постанови виключається пункт 3 Постанови № 164 Кабінету Міністрів України, яким було встановлено, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці, та свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини.

Ці зміни набирають чинності через один місяць з дня опублікування Постанови № 469, тобто з 19 червня 2023 року [12].

Висновки. Звертаючись до консульської або дипломатичної установи у країні проживання для засвідчення справжності підпису на заяві про прийняття спадщини або відмову від спадщини, громадян України повинен надати наступні документи [7]:

- заповнену заяву, в якій міститься наступна інформація: ПІБ заявника, адреса в країні проживання, контактний телефон, адреса в Україні, серія і номер паспорта громадянина України для виїзду за кордон, серія і номер паспорта громадянина України, ідентифікаційний номер (український);

- оригінал свого закордонного паспорта (у разі його втрати подається оригінал дійсного внутрішнього паспорта);

- фотокопію першої сторінки свого закордонного паспорта (фотокопії сторінок з відмітками у внутрішньому паспорті, якщо закордонний паспорт втрачено);

- фотокопію свідоцтва про смерть спадкодавця;

- фотокопію заповіту (за наявності).

У наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22 лютого 2012 року згідно з пунктом 3.5 «якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводиться спадкова справа, а спадкоємцю повідомляється про заведення спадкової справи та необхідність надіслати заяву, оформлену належним чином (справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою), або особисто прибути до нотаріуса» [8]. Відповідно до пункту 2.1 Порядку спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої першою заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини. Тобто, спадкоємець має право надіслати нотаріусу за місцем відкриття спадщини електронне повідомлення [8].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голубенко І., Грачова О., Маслова М. Особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/26>. (дата звернення: 28.05.2023 р.)
2. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.05.2023 р.)
3. Кухарев О. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/50> (дата звернення: 28.05.2023 р.)

4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 січня 2023 року, судова справа № 676/47/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283> (дата звернення: 25.05.2023 р.)

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 квітня 2023 року, судова справа № 607/13549/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110255544> (дата звернення: 25.05.2023 р.)

6. Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1993 року № 3426-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 18.05.2023 р.)

7. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 року №142/5/310. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text> (дата звернення: 18.05.2023 р.)

8. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 18.05.2023 р.)

9. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.05.2023 р.)

10. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 09 травня 2023 року № 469. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-deiakukh-postanov-kabinetu-ministriv-ukrainy-shchodo-notariatu-derzhavnoi-reiestratsii-ta-funktsionuvannia-derzhavnykh-elektronnykh-informatsiinykh-resursiv-v-umovakh-vo> (дата звернення: 25.05.2023 р.)

11. Цивільний Кодекс України: Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.05.2023 р.)

12. Щодо змін у сферах нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану, внесених Постановою Кабінету Міністрів України від 09 травня 2023 року № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану: інформаційний лист Нотаріальної Палати України від 22 травня 2023 року URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2023/05/inf469.pdf> (дата звернення: 28.05.2023 р.).